

Litteraturförteckning:

- Börzel, Tanja A. & Michael Zürn, 2021. "Contestations of the Liberal International Order: From Liberal Multilateralism to Postnational Liberalism", *International Organization* 75(2), s. 282–305.
- Edenborg, Emil, 2023. "Den ryska hbtq-rörelsen från glasnost till kriget i Ukraina: Ett civilsamhällesperspektiv på Rysslands misslyckade demokratisering", *Statsvetenskaplig tidskrift* 125(1), s. 197–220.
- Hunter, James D., 1991. *Culture Wars: The Struggle to Define America*. New York: Basic Books.

Weyland, Kurt, 2021. *Assault on Democracy. Communism, Fascism, and Authoritarianism During the Interwar Years*. Cambridge: Cambridge University Press.

Anmälan av Simon Davidsson

Frågor gällande demokratins framtid i västvärlden har på goda grunder fått alltmer uppmärksamhet från samhällsvetare det senaste årtiondet. Forskare, debattörer och politiska aktörer följer skeendena i olika länder, jämför dem och bedömer möjligheterna till likartade förlopp över statsgränserna. I en nyutkommen bok gör Kurt Weyland ett forskningsbidrag i vilket han undersöker hur attacker mot demokratin spred sig från land till land under mellankrigstiden, en period som enligt många påminner om 2020-talet när det gäller förekomsten av antidemokratiska rörelser och motrörelser.

Weylands analys behandlar de flesta central- och östeuropeiska länder i olika utsträckning. Bokens huvuddel inleds med en metodologisk diskussion. Weyland argumenterar för att spridning (*diffusion*) – i detta fallet av attacker mot demokratin – bäst studeras kvalitativt. Han framhåller därtill vikten av att använda sig av sådan historisk forskning som är opåverkad av idéer om rationalism inom statsvetenskapen. Jag återkommer till Weylands tillämpning av historisk forskning i slutet av recensionen.

Det är mycket naturligt att Weyland vill att den historiska forskning han stöder sig på inte ska präglas av något rationalitetsbegrepp. Weyland har i ett

antal böcker och artiklar undersökt demokrati och spridning både historiskt och i samtiden, och han har i sin forskning framhävt att politiska aktörer inte agerar fullt ut rationellt, utan snarare använder sig av resonemang som bättre hänförs till någon form av bunden rationalitet (*bounded rationality*). Människor, inklusive politiska beslutsfattare, är förlustskygga och de använder olika tolkningsramar för att förstå förlopp och reagera på förloppen. Framför allt observerar han att människor ger oproportionerligt stort utrymme åt stora dramatiska händelser och gör ogrundade generaliseringar av skenbara likheter. Denna benägenhet att luta sig mot tumregler är extra stor inom svaga organisationer som inte förmår kompensera för människors bundna rationalitet.

Weyland tillämpar sina begrepp gällande bunden rationalitet på mellankrigstiden. Han tar sin utgång i den händelse som förändrade allt, nämligen den ryska revolutionen 1917. Revolutionen skakade Västeuropa i sina grundvalar och aktörer till både vänster och höger i olika länder kom att dels överdriva dess potentiella betydelse för den egna nationella utvecklingen och dels överdriva sannolikheten att revolutionen skulle kunna äga rum även i deras länder. I korthet är Weylands poäng att den ryska revolutionen fick många till vänster att överdriva möjligheterna att kopiera den ryska erfarenheten och många från socialdemokratin och högerut att överdriva hotet från kommunismen. Förlustskygghet ledde till att den grupp i samhället som besatt mest resurser, nämligen den konservativa högern, införde auktoritära styren som svar på ett överdrivet nationellt kommunistiskt hot och som ett vida bättre alternativ än en totalitär högerdiktatur. Skillnaden mellan auktoritära högerstyren och totalitära högerdiktaturer betonas genom hela boken.

Weyland beskriver hur den ryska revolutionen sände chockvågor genom Väst- och Centraleuropa och hur den ledde till revolutionsförsök i olika länder. Han använder historiker som pekar på hur objektivt små chanserna var att revolutionerna skulle lyckas och han visar hur alla till höger om de vänster-radikala slog tillbaka, ofta oproportionerligt våldsamt. Ungern, Italien och Tyskland ges mycket utrymme. Han argumenterar för att det mer underutvecklade Ungern, i vilket en kommunistisk diktatur under Béla Kun underminerat stödet för vänstern, inte hade de socioekonomiska förutsättningarna för den massmobilisering som ett starkt vänsterhot och en fascistisk totalitär motreaktion kräver. Därför blev utfallet en auktoritär högerregim. Italien var generellt sett mer utvecklat och därför blev vänsterhotet större och motreaktionen från höger kraftigare, inte minst eftersom den italienska staten var för svag för att kontrollera de stridande.

Förlustskyggheten gjorde att konservativa krafter föredrog ett auktoritärt styre framför totalitär fascism som svar på hotet om totalitär kommunism. I Tyskland och Italien kunde fascisterna inte kontrolleras. I Italien hade staten varit för svag. I Tyskland var hoten från vänster och höger för stora. Samhället var för modernt för att högern skulle våga sig på att införa ett auktoritärt styre

och sedan avmobilisera befolkningen. Kommunisterna och nazisterna hann växa till så stora rörelser att den traditionella högern var tvungen att försöka samarbeta med Hitler för att tämja honom, något man inte klarade av. Högerkonservativa i andra länder observerade detta och drog slutsatser. I de länder där högern var resursstark och välorganiserad använde man fascisterna som verktyg för att etablera en auktoritär regim medan högern i de länder där den var svagare genomförde preventiva auktoritära kupper.

Weyland går sedan vidare och analyserar andra fall där rädslan för kommunism ledde till fascistiska rörelser som högereliten i sin tur bemötte på olika sätt men som i samtliga fall ledde till att demokratin avskaffades. I Spanien, Brasilien och Portugal använde Franco, Vargas respektive Salazar fascister som förtrupper för att införa och konsolidera sina styren, varefter de utnyttjade deras svagheter och vingklippte dem eller slog ner dem. I Estland, Lettland, Rumänien och Österrike genomförde ledarna för den konservativa högern statskupper från ovan – på grund av vad som (förutom möjligen i Rumänien) förmodligen var överdriven rädsla för fascisterna, som i sin tur förmodligen var överdrivet rädda för det röda hotet. Och i Ungern tillät faktiskt den konservativa eliten fascister att få del av makten innan man, avskräckt av Hitlers framfart i Tyskland, kväste rörelsen.

Avslutningsvis analyserar han tre randfall: Finland, Frankrike och Tjeckoslovakien vars demokratier upplevde näradödenupplevelser av sjunkande allvarsgrad. I Finland var kommunismen som starkast, vilket i sin tur ledde till den högerauktoritära Lapporörelsens häftiga motreaktion. Rörelsen bemöttes av organiserade partier, vilket gjorde en auktoritär kupp obehövlig. I Frankrike var den radikala vänstern inte stark nog att utgöra ett tillräckligt allvarligt hot, det saknades en karismatisk ledare som kunde samla den radikala högern, och den auktoritära högern kunde nöja sig med några inskränkningar av demokratin. I Tjeckoslovakien var partierna välorganiserade och den radikala högern begränsades av att den endast organiserade en tysk minoritet. Slutligen analyseras Argentina. Weyland argumenterar för att Péron ville införa ett fascistiskt styre, men att han växlade över till auktoritär populism efter att de allierade besegrat fascismen i Europa.

En mycket viktig poäng är att auktoritära högerdiktaturer och totalitära fasciststater är väsensskilda. Historien lär oss att de två är mycket svåra att förena, även om högerdiktaturer åtminstone periodvis gärna lånar fascistiska element, till exempel korporativa strukturer. Men oavsett om det var den auktoritära högern eller de totalitära fascisterna som vann kampen mot kommunismen, så förlorade den liberala demokratin.

Boken är en analys av mänskliga misslyckanden och katastrofer. Weyland skriver inte mycket om de länder där det överdrivna hotet från vänster inte ledde till någon auktoritär överreaktion. Gällande dessa länder, först och främst Storbritannien, Benelux och länderna i Skandinavien, hänvisar han

istället till annan forskning. Det gör att läsaren lämnas undrande över vilka delar av demokrati som gjorde Nordvästeuropa mer motståndskraftigt. Var det faktumet att många av dessa länder inte nyss genomgått en genomgripande konstitutionell förändring? Var det de välutvecklade folkrörelserna? Var det monarkins enande kraft? Var det det parlamentariska samarbetet som gjorde det möjligt för vänster och höger att bibehålla en moderat konfliktnivå? Var det socialdemokraternas förmåga att trovärdigt signalera att de valt reformismens väg? Weyland betonar vikten av det senare, och han tycks även stödja den forskning som poängterar betydelsen av starka partiorganisationer, särskilt i mitten av det politiska spektret, vilka med Weylands termer kan kompensera för enskilda individers bundna rationalitet. Icke desto mindre lämnas frågan om varför Nordvästeuropa visade sig motståndskraftigt obesvarad. Eftersom det inte är Weylands huvudfråga så bör han heller inte lastas för detta, även om svaret på denna följdfråga sannolikt hade berikat hans analys.

Avslutningsvis menar Weyland att fascismen, om begreppet ska behålla sin relevans, inte utgör ett hot mot dagens demokratier. Politisk polarisering och populism är naturligtvis problem, men det är inte så att de förebådar totalitära styren. Det kommunistiska hotet har försvunnit och det finns ingen utmaning som kan få den liberala demokratin att framstå som svag (de västeuropeiska demokratiernas oförmåga att lösa existentiella frågor som klimathot och artdöd förbigås här, men det må vara att dessa ämnen skulle ha fört in diskussionen på ett annat spår). Weyland verkar i stor utsträckning förlita sig på politisk inläring. Beslutsfattare observerar skeendena i andra länder och agerar för att motverka att samma sak händer i deras egna länder. Weyland vill lägga detta till grund för ett hoppfullt budskap. Samtidigt är det något i hans diskussion här som skaver. Det är inte helt övertygande att Weyland grundar hoppfullheten i politisk inlärningsförmåga efter att han framhållit den bristfälliga förmågan hos aktörer att värdera information under mellankrigstiden. Därtill kan läggas den sjunkande organistoriska förmågan hos och det avtagande stödet för många av de mittenpartier som kan sägas ha burit den parlamentariska demokratin i Västeuropa efter andra världskriget, samt det faktum att få, om ens några, demokratier har klarat av att stå emot de högerpopulistiska partiernas successiva tillväxt i land efter land.

Något som saknas ur metodologisk synvinkel är en mer ingående diskussion om hur samhällsvetare bör använda historiografi, exempelvis insikten om att historiska verk ofta bygger på varandra och att de därmed inte kan ses som oberoende datapunkter. I anslutning till detta saknar jag även en bedömning av osäkerheten i tolkningarna, ungefär som i statistisk analys. Det korta avsnittet om Frankrike kan illustrera. Weyland menar att hotet från vänster var fragmentariskt och episodiskt och därför aldrig mötte någon stark fascistisk motreaktion som den auktoritära högern i sin tur behövde reagera på. Han menar att Frankrikes demokrati avskaffades i och med den tyska erövringen.

Andra statsvetare bygger på andra historiker för att hävda motsatsen, nämligen att Frankrikes demokrati gick under kort före tyskarnas invasion och på grund av interna låsningar vars lösningar (stängningen av parlamentet och upphöjandet av Pétain till regent) mycket väl kan ha hämtat inspiration från andra länder. Detta exempel motsäger kanske inte Weylands argument, utan skulle egentligen bara peka på ett annat, parallellt förlopp. Hur som helst vore det av godo att i dylika sammanhang lyfta fram eventuell osäkerhet i tolkningarna och den oenighet som råder mellan historiker.

Vad vore ett naturligt nästa steg för demokrati- och regimforskningen om mellankrigstidens Europa? Något som saknas i Weylands bok är en systematisk jämförelse av statens, militärens, partiernas och det övriga civilsamhällets organisatoriska styrka och inbördes relationer. Dessa grupper eller sektors styrkeförhållanden framhävs emellanåt som förklaring till de olika utfallen, det vill säga auktoritärt högerstyre, fascistisk diktatur eller bibehållen liberal demokrati och det är lätt att få intryck av att här kan finnas mönster som kan ha framträtt under forskningsprocessens gång och som Weyland, i rättvisans namn, och av naturliga skäl, inte fullt kunnat inkorporera i sin undersökning. I alla händelser är boken ett gediget hantverk, både teoretiskt och empiriskt, och den kan varmt rekommenderas åt var och en som är intresserad av viktiga ämnen såsom rationalitetens begränsningar, mellankrigstidens historia och olika former av hot mot den liberala demokratin.